

Zákon ČNR č. 243/1992 Sb., ve znění zákona ČNR č. 441/1992 Sb. a restituce zemědělského majetku

Ivana PRŮCHOVÁ

I. Úvodní poznámky

Zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku ve své původní podobě zmocnil v § 7 tehdejší Českou národní radu a Slovenskou národní radu k vydání zákona řešícího specifika restituce některých majetkových křivd vzniklých jen na území České republiky resp. jen na území Slovenské republiky.

K upřesnění tohoto zmocňovacího ustanovení došlo zákonem č. 93/1992 Sb., jímž byl § 7 ve vztahu k území České republiky doplněn o pravidlo chování, jímž byla Česká národní rada výslovně zmocněna, aby zákonem upravila restituci majetku československých občanů trvale žijících na území České republiky, kteří ztratili majetek podle dekretů presidenta republiky č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřítelů českého a slovenského národa, nebo dekretu presidenta č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondch národní obnovy a kteří se neprovinili proti československému státu a nabyli zpět občanství podle zákona č. 245/1948 Sb., o státním občanství osob maďarské národnosti, zákona č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání československého státního občanství nebo zákona č. 34/1953 Sb., jímž některé osoby nabývají státního občanství, pokud se tak nestalo již ústavním dekretem presidenta republiky č. 33/1945 Sb., o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské.

Tímto upřesněním zmocnění pro tehdejší Českou národní radu došlo výslovně k otevření citlivé otázky restituce majetku spadajícího z hlediska jeho původní ztráty do věcné působnosti dekretů presidenta republiky č. 12/1945 Sb. a 108/1945 Sb., ovšem samozřejmě v mezích věcné působnosti zákona č. 229/1991 Sb., ve znění pozdějších změn a doplňků, vymezené v § 1 tohoto zákona. Ve vztahu k zákonu

č. 229/1991 Sb., ve znění pozdějších změn a doplnění jako zákonu federálnímu se jako jedna z nejpalcivějších právně teoretických otázek v daných souvislostech projevila především otázka zv. rozhodného období, vymezeného v zákoně č. 229/1991 Sb., ve znění pozdějších změn a doplnění jak přímo v preambuli (období let 1948 až 1989), tak v § 4 vymezujícím znaky oprávněné osoby (ztráta majetku v době od 25. února 1948 do 1. ledna 1990). Na definitivní vyřešení tohoto složitějšího právního problému čekala odborná veřejnost a samozřejmě i potenciaální oprávněné osoby. Odpověď přinesl zákon ČNR č. 243/1991 Sb., kterým se upravují některé otázky související se zákonem č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění zákona č. 93/1992 Sb., který nabyl účinnosti dne 29. května 1992. Tento zákon byl posléze novelizován zákonem ČNR č. 441/1992 Sb. Tato novelizace se však věcně netýkala restituce majetku spadajícího pod dekrety presidenta republiky č. 12/1945 Sb. a č. 108/1945 Sb.

Právně významným s ohledem na vymezení vzájemného vztahu zákona č. 229/1991 Sb., ve znění pozdějších změn a doplňků a zákona ČNR č. 243/1992 Sb., ve znění pozdějších změn v otázce rozhodného období je navíc v souvislosti se zánikem ČSFR ústavní zákon ČNR č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní republiky (tzv. recepční zákon).

II. Rozhodné období

Jak již bylo uvedeno výše, dostává se právě v otázce tzv. rozhodného období koncepce obsažená v zákoně ČNR č. 243/1992 Sb., ve znění pozdějších změn do zjevné kolize s právní úpravou obsaženou v zákoně č. 229/1991 Sb. Zákon ČNR č. 243/1992 Sb., ve znění pozdějších změn a doplnění vymezuje totiž podmínky pro restituci majetku tak, že je co do okamžiku ztráty majetku spadajícího do jeho věcné působnosti prolomeno rozhodné období vymezené v zákoně č. 229/1991 Sb., ve znění pozdějších změn. Vzhledem k tomu, že zákon ČNR č. 243/1992 Sb., ve znění pozdějších změn a doplnění je zákonem republikovým, vydaným na základě zmocnění zákona federálního, byl tento okamžik právě z hlediska jeho vztahu k zákoně o půdě jako zákonu federálnímu do konce roku 1992 problematický. Ovšem se zánikem ČSFR a na základě článku 2 ústavního zákona ČNR č. 4/1993 Sb., je třeba tuto situaci vyložit tak, že přednost má právní úprava republiková – tj. obsažená v zákoně ČNR č. 243/1992 Sb., ve znění pozdějších změn a doplnění. Z hlediska ústavně právního mohou tedy vedle sebe působit zákon federální vymezující rozhodné období daty 25. února 1948 až 1. ledna 1990 a zákon republikový, který má co do podmínek restituce právní úpravu odlišnou. Pokud bychom tuto skutečnost nepřipustili, byl by zákon ČNR č. 243/1992 Sb., ve znění pozdějších změn a doplnění prakticky zákonem mrtvým, neboť vlastnictví k věcem konfiskovaným podle citovaných dekretů presidenta republiky zaniklo ve vztahu k jeho vlastníkům ex lege ke dni účinnosti těchto dekretů (ta nastala v případě dekretu č. 12/1945 Sb., dnem 23. června 1945

a v případě dekretu č. 108/1945 Sb., dnem 30. října 1945). Z toho vyplývá, že tímto datem ex lege nabyt konfiskovaných práv Československý stát. Ve vztahu k provedení knihovního pořádku ohledně konfiskovaných práv je třeba respektovat, že zápis konfiskace do pozemkové knihy měl pak pouze účinky deklaratorní. Danou problematikou se v období po roce 1945 zabývala i odborná právnícká literatura, např. Knapp, V.: O konfiskaci nepřátelského majetku, Právní praxe, 1946, s.46 až 53.

III. Oprávněná osoba

Rovněž určování oprávněných osob s ohledem na naplnění zákonných podmínek vymezených v § 2 zákona ČNR č. 234/1992 Sb., ve znění pozdějších změn a doplnění vyvolává v aplikační praxi řadu otázek.

Z § 2 cit. zákona ČNR vyplývá, že k naplnění pojmu oprávněné osoby musí být na straně žadatele o restituci prokázány následující skutečnosti:

1. Musí se jednat státního občana ČSFR (dále jen státního občana), na tomto místě by bylo možno věnovat pozornost otázce státního občanství ve vazbě na zánik ČSFR (zejména s ohledem na požadavek naplnění znaku státního občanství v okamžiku rozhodování o něm pozemkovým úřadem), nicméně tato otázka bude ve vazbě na restituční nároky ve sféře zemědělského majetku předmětem samostatné statě v následujícím čísle tohoto časopisu, tudíž pro potřeby tohoto příspěvku je vycházeno z doslovné citace původního textu zákona ČNR č. 243/1992 Sb., s upozorněním, že pro otázku naplnění státního občanství po rozdělení ČSFR je jednak právně významný čl. 1 odst. 2 již výše citovaného ústavního zákona ČNR č. 4/1993 Sb. a současně smluvní závazky vyplývající ze vzájemných smluv mezi ČR a SR uzavřenými v souvislosti se zánikem ČSFR. Vzhledem k tomu, že nárok musel být uplatněn do 31. 12. 1993, musel být žadatel v době jeho uplatnění státním občanem ČSFR.
2. Státní občan musí být státním občanem trvale žijícím na území České republiky
3. Státní občan ztratit majetek podle dekretů presidenta republiky č. 12/1945 Sb. nebo č. 108/1945 Sb.
4. Státní občan se neprovinil proti československému státu.
5. Státní občan nabyt toto zpět podle zákona č. 245/1948 Sb., o státním občanství osob maďarské národnosti, podle zákona č. 194/1949 Sb., nebo podle ústavního dekretu o nabytí a pozbytí československého státního občanství, nebo zákona č. 34/1953 Sb., jímž některé osoby nabývají československého státního občanství, pokud se tak nestalo již ústavním dekretem presidenta republiky č. 33/1946 Sb., o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské.

6. Majetek této osoby – v rozsahu určeném § 1 odst. 1 písm. a), b) a c) zákona č. 229/1991 Sb. – přešel na stát.

Zákon pamatuje i na nástupnictví pro další oprávněné osoby, pokud osoba, jejíž znaky byly výše popsány před uplynutím lhůty k uplatnění nároku zemřela nebo byla prohlášena za mrtvou. V daných souvislostech se jedná o nástupnictví shodně vymezené s § 4 odst. 2 zákona č. 229/1991 Sb., ve znění pozdějších změn a doplnění. Ovšem s tím významným rozdílem, že tyto osoby se mohou stát oprávněnými k restituci majetku spadajícího do věcné působnosti zákona ČNR č. 243/1992 Sb., ve znění pozdějších změn a doplnění pouze za předpokladu, že původní vlastník všechny znaky oprávněné osoby uvedené v § 2 odst. 1 zákona ČNR č. 243/1992 Sb., ve znění pozdějších změn a doplnění naplnil sám. V daných souvislostech se jedná především otázkou státního občanství, které musel původní vlastník na základě této konstrukce nejen nabýt zpět podle některého z výše citovaných historických předpisů o nabývání a státního občanství, ale které si musel podržet sám až do okamžiku svého úmrtí (event. prohlášení za mrtvého) spolu s trvalým pobytem na území České republiky. Je samozřejmě třeba počítat i se situacemi, že posléze po znovunabytí státního občanství jej původní vlastník opět ztratil (např. opustil Českou republiku), pak se musel – pokud se dožil účinnosti zkoumaných restitučních zákonů – opět státním občanem stát a trvale na území České republiky žít. V této druhé situaci je aplikační praxí konstrukce cit. zákona akceptována, ovšem v případě uvedeném na prvním místě je snaha o extenzivní výklad tohoto ustanovení a ke dni úmrtí původního vlastníka příp. ke dni jeho prohlášení za mrtvého podmínku existence státního občanství a skutečnosti, zda trvale žil na území České republiky nezkoumat a naplnění znaků požadovat pouze po na jeho místo nastupující oprávněné osobě. Obdobná situace byla v zákoně č. 229/1991 Sb. před novelou realizovanou zákonem č. 93/1992 Sb. v § 4 odst. 2. Zákon č. 93/1992 Sb. novelizací § 4 odst. 2 odstranil nutnost naplnění podmínek státního občanství a trvalého pobytu původního vlastníka ke dni jeho úmrtí nebo prohlášení za mrtvého (bohužel však důsledně pouze zase jen pro závětní dědice). Naopak zákon ČNR č. 243/1992 Sb., jakoby přehlédl tento zásah do zákona č. 229/1991 Sb., realizovaný novelou zákonem, č. 93/1992 Sb. a převzal dikci původního § 4 odst. 2 zákona č. 229/1991 Sb., před novelou a tím výrazně zúžil okruh oprávněných osob k restituci podle zákona ČNR č. 243/1992 Sb., ve znění pozdějších změn a doplnění.

IV. Věcná působnost

Ve srovnání se zákonem č. 229/1991 Sb., ve znění pozdějších změn a doplnění se netýká restituce podle zákona ČNR č. 243/1992 Sb., ve znění pozdějších změn restituce majetku uvedeného § 1 v odst. 1 písm. d) zákona č. 229/1991 Sb., ve znění pozdějších změn, tj. tzv. ostatního zemědělského majetku (živého a mrtvého inventáře). Tento závěr vyplývá z odkazu č. 2 v zákoně ČNR č. 243/1992 Sb., který

se váže k § 2 v otázce vymezení rozsahu majetku, který je předmětem restituce podle tohoto zákona.

Rovněž je třeba pro úplnost uvést, že konfiskační případy týkající se jiného nemovitého majetku než uvedeného v § 1 odst. 1 písm. a), b) c) zákona č. 229/1991 Sb., ve znění pozdějších změn a doplnění nejsou v podmínkách České republiky předmětem restitučních řízení. Konkrétně se jedná o majetek, který jinak svojí věcnou povahou spadá do restituce v režimu zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, ve znění pozdějších změn a doplnění. Vůči tomuto majetku tedy důsledně platí respektování rozhodného období vymezeného 25. únorem 1948 a 1. lednem 1990.

V. Závěr

Cílem tohoto příspěvku bylo poukázat pouze na nejvýznamnější problémy spojené s aplikací¹ zákona ČNR č. 243/1992 Sb., ve znění pozdějších změn a doplnění se závěrem, že se jedná o jeden z restitučních zákonů, který svojí koncepcí prolamuje rámec rozhodného období, který byl na počátku restitučních záměrů v polistopadovém období v ČSFR považován za jeden ze základních principů restitucí majetku fyzických osob.

* * *

¹K dané problematice viz blíže rovněž: Průchová, I.: „Zákon o půdě po novele“, Živa, březen 1992, s. 24; Průchová, I.: „Zákon o půdě po poslední novele“, Živa, srpen 1993, s. 21; Pekárek, M. – Průchová, I.: „Komentář k zákonu o vlastnických vztazích k půdě a jinému zemědělskému majetku“, II., Juring, Brno, 1993; Stanovisko MZe ČR č. j. 9223/92–130 k určování oprávněných osob podle § 2 zákona ČNR č. 243/1992 Sb., in Věstník Mze 4/92; Pekárek, M.: „Oprávněná osoba podle zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku“, Časopis pro právní vědu a praxi, PrF MU 1/1993, s. 121 nsl.

S U M M A R Y

*The Act of the CNC No.243/1992
Coll., As Amended by the Act of the
CNC No.441/1992 Coll. and the
Restitutions of Agricultural Property*

The essay refers to certain conceptional problems connected with the restitutions of agricultural property, such as the issue of the relevant period, qualification of the eligible person and material competence according to the Act of the CNC No.243/1992 Coll., which regulates certain issues connected with the Act No.229/1991 Coll., On the Adjustment of the Ownership of Land and Other Agricultural Property, as amended by the Act No.93/1992 Coll.